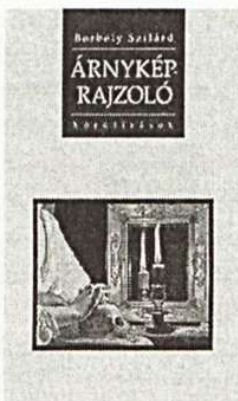

A meghalásnak rendje

Borbély Szilárd: *Árnyképrajzoló. Körülírások*

Borbély Szilárd első prózakötete tematikus és műfaji értelemben is sokféleséget mutat, az elbeszélések mellett tárcákkal, publicisztikát idéző szövegekkel egyaránt találkozunk. A művek szervesen kötődnek az életmű korábbi darabjaihoz, így például a *Halotti pompához* (Kalligram, 2004), vagy az *Egy gyilkosság mellékszálai* címen kiadott esszékötethez (Vigilia, 2008), hiszen egyes írásaiban ez a könyv is a halálról való beszédre tesz újabb, az előzőekhez képest elmozdulást mutató kísérletet (az *Egy gyilkosság mellékszálai* némiképp módosítva itt is megjelenik, az *Árnyképrajzoló* cím alatt pedig az élet-halál misztériuma problematizálódik). Ugyanakkor az új könyv első, *Az enyészpont* című szövegének tematikája (a vizuális tapasztalatról és a halál elbeszélhetőségéről való alapvetései), kettős szerkesztettsége (két rövid írás, *A látásnak rendje*, és *A meghalásnak rendje* szerepel egymás mellett), és a könyvborító motívuma (a gyertya megkettőződése a tükörben) egyaránt jól érzékelhetően felidézi a szerző 1992-es „dupla” kötetét (*A bábu arca / Történet*, Széphalom Könyvműhely, 1992), amely mind a vizuális tapasztalat megragadásáról, mind a halálról hasonló módon szól: „A viszonylatok láthatóvá válása az átfedésbe került nézőpontok által lehetséges. A mindenütt felbukkanó nézőpont a képet látvánnyá alakító mélység határvidekét jelöli ki.” (*A képen égő gyertya =*

Történet, 9.) „Az önmagunkról való beszéd élet és halál között folyik. Mozdulatainkkal élet és halál között közvetítünk, és egyben értelmezünk is. De mivel nincs külső nézőpont, élet- és halálismeretünk fogyatékos.” (*A halál előtti halálról = Történet*, 27.)

Az enyészpontban jelzésértékűen vetül egymásra a látás és a halál tapasztalata, „körülírásuk” és összedolgozásuk érzékeny módon történik meg. Az az előfeltevés teszi lehetővé a két, látszólag szétartó probléma egymás mellé helyezését, hogy mindkettő valamely konvencióhoz kötődik. „A látásnak rendjét” és a róla való beszédet alapvetően meghatározza és korlátozza a perspektíva hagyományrendszere, amely vonalak, látószögek, horizontok, és az általuk meghatározott viszonyok („előtt”, „mögött”, „kint”, „bent”) függvényében hozza létre a látványt. A rövid szöveg tétje a valóságot helyettesítő konvenció legyőzése, a látás korlátainak túllépése, mintha egy perspektivikus eszközökkel készült kép szerkezetvonalait szeretné többféle értelmezéssel felruházni: „A falakat, amelyek vonalszerűek, vízszintesek, és a horizont helyettesítésére és lezárására készültek, vagyis arra, hogy új horizontot teremtsenek, amely mozdíthatatlan, és mégis legyőzhető, mert lám, itt van rajta a győzelmi jel, amely sebet üt rajta, áttöri, és vele áttöri magát a tekintet, eléri az enyészpontot, és kudarcot

vall.” (9.) Az enyészpont – a térábrázolás szerkezetvonalait egy pontban összegyűjtő kategória, a perspektíva „csalásait”, és a szemlélő helyét szükségszerűen meghatározó vonatkozási pont – voltaképp a látás viszonylagosságát, a tapasztalat szubjektivitását teszi értelmezhetetlenné, ezáltal pedig a szokás és a nyelv valóságábrázolással szembeni elégtelenségét jelzi. A szöveg második része (*A meghalásnak rendje*) az enyésznet szakszerű leírását adja, egy konvenció szabályai szerint, és ennek hiányosságait mutatja, hiszen az archaikus szakki-fejezésekkel („matéria”, „irritabilitas”, „resolválódnak”), a tárgyyszerű kifejezésmóddal nem értelmezhetőek az élet és halál titkai. A fiziológiai folyamatok – az enyésznet – megfigyelése („Lankadni, csüggedni kezd a szív is: mely miatt a *pulsus* mind gyengébb, vékonyabb, kisebb lesz; míg egyszer egészen kimarad.” (10.)) külső szemlélőt feltételez, aki csak a test romlását képes diagnosztizálni, többre nyelve, kifejezőkészlete sem hivatott. Az „enyészpont” ez esetben is olyan határ, amin nem lehet túllépni.

A kötet írásai bizonyos értelemben kivétel nélkül a határátlépést, a konvenció elégtelenségét, illetve a nézőpontok ütközését tematizálják, amely a hagyományok, a nemzeti identitás, a társadalmi kontaktusok, a személyes döntések mentén egyaránt jelentkezhet. *A bolgár kalauz* – egyébként a könyv egyik legjobb írása – egy Benes-felszólalás imitációja után Kosztolányi ismert novelláját írja újra vagy tovább, először Kafka naplórészletét imitálva, majd Walter Benjamin olvasatában. A határhelyzet, amelyet át kell lépni, egyrészt a nemzeti karakter kérdése (bolgár, magyar, kelet-európai, német stb. jelleg); másrészt a nyelvi közvetítés, a fordítás, megértés, „meg-hallgatás” lehetősége. A határátlépést maga a szöveg is

végrehajtja, hiszen ütközteti és egymásba írja Benjamin, Kafka, Kosztolányi szövegeit, illetve a kontextust, amelyet a nevek feltételeznek. *A birsalmasajt* és *A Göncz az egy strici* című írások publicisztikai jelleggel, csattanós-ironikus megformáltsággal az önkéntelen, megkerülhetetlen elvi-ideológiai döntéshelyzeteket jelzik, *A csótányirtó*, a *Móriczka és a portás*, az *Egy intercityn* című írások, vagy a *Feljegyzések az irodalomról* (Esterházyt és Kertészt is idéző) szövege pedig a társadalmi és bürokrata konvenció megsértését, az ebből adódó konfliktushelyzeteket mutatják. Az elbeszélő idegensége egyrészt nyelvi-gondolkodásbeli természetű: a beszédhelyzet (a társadalmi rend fenntartásáért felelős személy és a rendet megsértő személy dialógusa) eleve feltételezi a szereplők közti kommunikáció meghiúsulását, hiszen – ahogy a perspektíva is egyetlen mozdulatlan szemlélői pozíciót feltételez – a szövegek szerint olykor a tágabb értelemben vett szokásjog is felülírja a logika (empátia, társadalmi hierarchia, stb.) törvényeit. *A Gyermekkor falun* és *A kastélykönyvtár parkja* a tradicionális, népi kódokhoz, közösségi jelképekhez kötődő kommunikáció felszámolódásáról ad pillanatképet, és voltaképp magyarázza azt a szemléleti határvonalat, amely a megértés akadályaként – a fentebb említett Borbély-írások szerint is – létrejön. Az *Egy bűntény mellékszálai* a *Halotti pompával* kezdődő gyászmunka továbbírásának tekinthető. Azt mutatja meg, hogyan nem lehet rekonstruálni egy történetet, amelyet a nézőpontok sokasága tesz fragmentálttá, és amelyben a látványtól szükségszerűen temporális távolságba kerülő szemtanú már csak „Elbeszélőként” léphet elő, az elbeszéltek pedig szöveggé működnek, alávetve magukat az értelmezés szabad játékanak.

A kötet utolsó írása, az *Árnyképrajzó* más nyelvi-poétikai megformáltsággal, cselekményes formában szintén az ábrázolás és a halál problémáját helyezi a középpontba, ezáltal egyfajta keret jön létre a kötetben. Az elbeszélés főszereplője, egykor festő, elfordult a mesterség hagyományos eszközeitől, anyagaitól, módszereitől, hogy az árnyak rögzítésének, ábrázolásának szentelje idejét. Kínai tussal a modellek árnyképét rögzíti, célja a természet és a művészet közötti átmenet fellelése. „A természetben nincs semmi, ami a geometria vagy a festőakadémiák törvényei szerint való volna” (159.), ám a konvenció elvetése titkok felfedéséhez vezet, mely szerint a forma önmagát határozza meg, a térben való kiterjedése, illetve anyagszerű elkülönülése által: „nem értette, mi tesz különbséget az egyik és a másik test vetette árnyék között, mivel észrevette, hogy vannak olyanok, akiknek erősebbek a kontúrjaik, míg másoknak elmosódóbbak.” (152.) Számos utalást találunk arról, hogy voltaképp az élet-halál misztériumának tanulmányozásáról, ennek allegóriájáról van szó (a bordélyok

arctalan világa, a beavatási szertartás mozzanatai jelzik ezt), azonban a téma csak késleltetve válik nyilvánvalóvá, amikor az elbeszélőt egy másik árnyképrajzó fekete tussal fedett holttestének tanulmányozásához hívják, ahol a műalkotás és a halál megértése ismét egymás mellé kerül: „[a nyomozó] azt feltételezte, hogy a gyilkosság végrehajtója a hullába egy műtárgy szemlélésének tervét rejtette bele [...] ahogy a festmények és szobrok is kijelölik a térben, valahol maguk előtt, a szemlélésük ideális pontját.” (173.)

Ahogy az *Árnyképrajzó* megoldása, beavatottsága is egy nézőpontváltásban (a test vizsgálata helyett annak kivetülésének megfigyelésében) rejlik, úgy Borbély első prózakötetének ereje is abban a nyelvi-poétikai flexibilitásban érhető tetten, hogy képes ugyanazon témát más-más formában termékenyen rekonstruálni. Az olvasó jól érzékeli, hogy a halál-tematika – amely a kötet legfőbb vonulatát jelenti –, és ezzel együtt a Borbély-életmű is „egyre mélyebb árnyalatot ölt”.

(Kalligram, Pozsony, 2008)

